

ЖАНР РОЗМОВНИКА У ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Галина Тимошик

Львівський національний університет імені Івана Франка

Жанр розмовника займає особливе місце у процесі опанування чужомовного простору. У ньому представлені типові комунікативні моделі, які дають змогу чужоземному мовцеві лавірувати у комунікативному вимірі мови, яку він опановує.

Ключові слова: розмовник, словник-розмовник, комунікація, коментар (мовний, лінгво-країнознавчий, країнознавчий).

У лінгводидактичному вимірі особливе місце належить розмовникам. Вони є постійними супутниками у процесі пізнання індивідом чужомовних реалій. Не має значення те, чи людина використовує розмовник у туристичних поїздках, чи у процесі постійного цілеспрямованого вивчення чужої мови, роль цього посібника є перманентно важливою.

Якщо простежити за частотою і кількістю видань розмовників (беремо до уваги ХХ – початок ХХІ століть), то достатньо популярними вони були на початку ХХ століття: „Учіться по англійськи! (Learn English!). Українські-англійські розмови для емігрантів (Ukrainian-English Conversation for emigrants)” (1927 рік видання) [23], „Bildern-Worterbuch zur Verständigung ohne Sprachkenntnisse deutsch-ukrainisch. Образковий словник для порозуміння без знання мови німецько-український” [24].

Упродовж 60-х, 70-х та 80-х років розмовники продовжували виходити у світ, однак їхня кількість була незначною.

Особливо популярними вони стали в останнє десятиліття ХХ та на початку ХХІ століття.

Зростання кількості розмовників в означені періоди, можливо, пов'язане із хвилями еміграції, що були особливо потужними на початку і наприкінці ХХ століття та на початку ХХІ століття.

Серед лексикографічних досліджень нема праць, які намагалися б описати та систематизувати усе розмаїття посібників, котрі підпадають під поняття „розмовник”. У лексикографічних напрацюваннях проаналізовані та описані здебільшого пам'ятки давньої лексикографії [5], [7], [8], [9] та ін.

Як слушно зауважує Г.О. Левченко, „Незважаючи на те, що з часу створення першої типологічної класифікації словників минуло понад 65 років (має на увазі класифікацію, яку запропонував Л.В. Щерба), словник-розмовник досі залишається на периферії вітчизняної теорії лексикографії” [7].

У мовознавчій практиці існує термінологічний дисонанс щодо найменування цього явища. Натрапляємо на терміни: *розмовник*, *словник-розмовник*, *розмовник-путівник* та ін.

У науковому обігу широко використовують термін „розмовник”. Словник укра-

їнської мови в одинадцяти томах подає таке тлумачення цього терміна: 1. Посібник для вивчення іноземної мови, в якому подано зразки розмов на різноманітні теми [17: т. 8: 927].

Г. Левченко у науковий обіг вводить термін „словник-розмовник”. Дослідник вважає, що словник-розмовник належить до розряду словників і є різновидом перекладного ідеографічного словника. Він диференціює словник-розмовник за такими критеріями:

- а) *кількістю мов* (словник-розмовник належить до різновиду перекладних словників, що мають дві мови: вхідна мова (з котрої перекладають) і вихідна мова (котрою перекладають). Основна частина словників-розмовників є двомовна. Існують приклади багатомовних словників);
- б) *розташуванням мов* (словники-розмовники поділяють на словники-розмовники активного типу (рідна мова вхідна) і словники-розмовники пасивного типу (рідна мова вихідна). Однак цей поділ має формальний характер);
- в) *організацією корпусу* (оскільки словник-розмовник є різновидом ідеографічного перекладного словника, то ідеографічний принцип відбору матеріалу є найбільш придатним для нього. Однак відбір фраз, порядок їхнього розташування у словниках-розмовниках наближає їх до тематичних словників);
- г) *одиноцею опису* (основною одиницею опису словника-розмовника є не слово (лексикоцентричний підхід), а синтаксично самостійна одиниця розмовного мовлення – *фраза*, що фіксується письмово).

Також для опису словника-розмовника автор уживає й такі критерії: *нормативність, обсяг корпусу, діапазон і перспектива* [7].

Для означення цього посібника трапляються й інші найменування, наприклад, *розмовник-путівник*.

Для того, щоб якнайповніше представити розмаїття розмовників, у статті, крім українських розмовників, братимемо до уваги й російські. Це будуть розмовники, які вийшли з друку у ХХ столітті і мають особливу структуру або оригінальне змістове наповнення.

Розмовники нового покоління, окрім класичного наповнення, містять розлогу інформацію про країну, мову якої вивчають. У посібнику Б. Рікс та Л.-Р. Лалорі „Иллюстрированный русско-французский разговорник-путеводитель”, крім мовного матеріалу, містяться „відомості про країну – її природні та регіональні особливості, визначні пам’ятки культури, природи, культурне життя. Подається детальна інформація про готелі, ресторани, кафе, бари, про особливості національної кухні, наводяться адреси й телефони туристичних агентств” [4].

У сучасних розмовниках до кожної тематичної групи чи підгрупи дібрано міні-словники. Вони зазвичай уміщують слова, що стосуються цієї тематичної групи.

Посібник Н.М. Разінкіної „Стандартные фразы повседневного общения. Русско-английские соответствия” презентує все багатство щоденних комунікативних ситуацій. З-поміж усього розмаїття щоденних ситуацій, що виникають у реальному житті, автор відібрала 30 тем. У вступі, який Н.М. Разінкіна патетично назвала „Гімном щоденному спілкуванню”, представлено особливості добору матеріалу, окреслено при-

нципи подання теми відповідно до доцільності і частоти її уживання. Автор намагається „уникнути буквалізму, який суперечить сучасній російській розмовній мові” [11: 7].

Цікавим прикладом розмовників нового покоління є посібник В.Г. Ражнікова та Т.М. Котельникової „Английский в дорогу и на каждый день (English for journey and for each day)”. У розмовнику є додаток, який називається „Художественные впечатления (Artistic impression). Словарь признаков характера” (Dictionary of indications of a character) [2: 58-105]. Додаток займає близько 50 сторінок. Це видання належить до розряду експериментальних, оскільки автори намагалися втілити у життя нестандартні підходи до презентації чужомовних реалій.

У Додатках до цього розмовника матеріал розподілено на 24 блоки. У кожному блоці (він обов’язково презентований на одній розгортці) є зображення, яке має на меті відобразити настрій того чи іншого мистецького явища, наприклад, картини, художнього твору та ін. Подається одна чи декілька фраз діалогу (це можуть бути і не пов’язані поміж собою висловлювання), який має стимулювати людину до комунікації, наприклад:

„ – Сальвадор Далі не тільки фантастичний, але й дошкульний” [2: 101].

Фраза супроводжується англійським перекладом і російською транскрипцією цього перекладу. До цієї теми дібрано міні-словник зі 16 слів: *іронічно, саркастично, по-блазеньському, пародіюючи, гордовито, гротескно, парадоксально, сардонічно, глумливо, в’їдливо, уципливо, шаржовано, буфонно, підступно, лукаво, по-блюзнірськи* [2: 100–101]. Міні-словник, що поданий до теми, допомагає людині описати ті враження, що виникають у неї під час огляду картин відомого художника-сюрреаліста. У словнику представлені здебільшого прислівники. Зображення-абстракція, що належить до цього блоку, насичене багатьма кольорами. Це сприяє створенню необхідного настрою. Кольоровою гамою воно нагадує колористику робіт Сальвадора Далі.

Варто зауважити, що цими додатками зможе скористатися лише той, хто добре знає граматику англійської мови. Для того, щоб розмовляти про мистецтво (літературу, кіно, музику, малярство, художників, музикантів, літераторів та ін.), людина, яка достатньо добре знає англійську мову, має лише поповнити свій словниковий запас новими словами.

На жаль, у комерціалізованому видавничому світі розмовники є дуже привабливою „продукцією”. Значна частина з-поміж них є відвертою компіляцією попередніх напрацювань інших авторів. Деякі автори „новоспечених” видань спромогли певним чином доопрацювати скомпільований інваріант і додали поодинокі фрагменти. За таких обставин відсутній критичний підхід у доборі мовного матеріалу. З огляду на це, особливе захоплення викликає той факт, що автори розмовника „Английский в дорогу и на каждый день (English for journey and for each day)” зазначають, що у їхньому розмовнику використані „деякі рубрикації і елементи конструкцій „Русско-английского разговорника” 1992 року видання” [11].

Класифікація розмовників

Для того, щоб охарактеризувати розмовники, слід диференціювати їх за певними критеріями. Ми виділили наступні критеріїв:

- а) *обсяг інформації;*
- б) *цільове призначення;*
- в) *кількість мов;*

г) спосіб розташування мовного матеріалу, які допоможуть виявити і представити специфіку цих посібників.

За **обсягом інформації** розмовники поділяємо на:

- а) *розмовники-мінімуми* [13], [14];
- б) *широкопрофільні розмовники* [1], [12], [15], [16], [19];
- в) *вузькоспеціальні розмовники* [10], [20].

Розмовники-мінімуми – це джерела, що містять обмежений обсяг інформації, яка має допомогти людині, що прибула у ту чи іншу країну, не знає мови або володіє мовою на початковому рівні. Вони допомагають порозумітися, вирішити якусь елементарну проблему. Розмовники цього типу мають багато спільного із словниками-мінімумами (словники для виживання).

Широкопрофільні розмовники є типовими і найбільш розповсюдженими. Вони містять розлогу інформацію з усіх сфер життя.

Вузькоспеціальні розмовники призначені для представників однієї сфери, професії, ремесла.

За **цільовим призначенням** розмовники поділяємо на:

- а) *такі, які використовують туристи під час подорожі певною країною, мову якої вони мало знають, тобто туристичні розмовники* [13], [14];
- б) *розмовники, що їх використовують як додаткові посібники під час вивчення іноземної мови* [20];
- в) *розмовники, які використовують спеціалісти у тій чи іншій сфері* [10].

Обсяг розмовників, які використовують туристи (так званих *туристичних розмовників*), – невеликий, починаючи від 10 і до 60 сторінок. Лексичний матеріал у розмовниках такого типу добирається до обмеженого переліку тем (наприклад, 11 тем). Такі розмовники містять найважливіші для туриста теми: „Паспортний контроль”, „У ресторані”, „У готелі”, „У магазині”, „Транспорт” та ін. Кожен тематичний блок містить найуживаніші слова та звороти, які допоможуть людині зорієнтуватися у тій чи іншій ситуації. Зазвичай такий розмовник використовують туристи, які взагалі не знають, або ж мають мінімальні знання мови.

Розмовники, які використовуються у процесі вивчення іноземної мови, є безцінним джерелом інформації для студентів, які вивчають мову, і викладачів, що презентують цю мову у чужомовній аудиторії. У них міститься набір типових комунікативних ситуацій, тематичні блоки наповнені багатим лексичним матеріалом, представлено чимало комунікативних моделей.

Спеціалізовані розмовники призначені для окремої групи людей. Вони якнайповніше презентують матеріал з окремої галузі і допомагають користувачам подолати численні комунікативні незручності.

За **кількістю мов** розмовники поділяємо на:

- а) *двомовні* [1], [12], [13], [19];
- б) *полімовні (багатомовні)* [21].

Двомовні розмовники, безперечно, превалюють. Вони становлять 99% від загальної кількості.

Полімовні розмовники трапляються спорадично і призначені для обмеженої аудиторії, адже використовувати їх через велику кількість мов дуже складно. Багатомовні розмовники можуть бути придатними для людей, що багато подорожують, або вивчають водночас декілька мов.

Цікавим є факт існування розмовника, де вхідною мовою є мова есперанто – штучно створена мова. Основна мета „Есперантсько-українського розмовника” О. Королевича – навчальна. Він є одним із посібників для тих, хто вивчає мову есперанто [18].

За *способом розташування мовного матеріалу* розмовники поділяємо на:

- а) *односторонні* [1], [6], [12];
- б) *двосторонні* [15], [22].

Більш популярними серед читацької аудиторії є *односторонні розмовники*, де чітко окреслюється аудиторія реципієнтів, наприклад, „Англо-український розмовник (English-Ukrainian Phrase-Book)” [1].

Двосторонні розмовники – менш популярні. Особливістю двосторонніх розмовників є те, що аудиторія їх реципієнтів може змінюватися, наприклад, „Українсько-македонський і македонсько-український розмовник” [22].

Особливості побудови розмовників

Розмовник має свою структуру, яка вирізняє його з-поміж інших посібників. Дотримання цієї структури є радше винятком, ніж правилом.

Певна частина розмовників розпочинається зі вступної статті. Структура вступної статті не є чітко усталеною. Зрештою, сама вступна стаття не завжди супроводжує розмовник. Здебільшого у ній зазначається тип розмовника, наміри і побажання авторів, особливості побудови діалогів та добору лексичного матеріалу. У вступній статті може зазначатися аудиторія реципієнтів. Вона може містити різнотипні коментарі: *власне мовний (фонетичний, граматичний, лексичний), країнознавчий та лінгвокраїнознавчий*.

Основу будь-якого розмовника становить його ситуативно-тематичне наповнення. Воно моделюється залежно від типу розмовника. В одних розмовниках автори подають лише типові теми, в інших залучають й специфічні, наприклад: „Загальні корисні відомості”, „Неприємності” [13].

Тематичний матеріал розмовника пристосовано до типових ситуацій, пов'язаних з побутом, діловим, культурним життям та ін. Він охоплює комплекс запитань, відповідей, які формують окремі діалоги, висловлювання, що широко використовуються у розмовному мовленні. Розмовники, складені за тематичним принципом, дають можливість варіювати висловлювання, вибираючи потрібне із запропонованих фраз і лексичного ареалу (міні-словник).

У сучасних розмовниках тематичні групи вміщують міні-словники (міні-глоси). Слова, що формують ці словники, можуть розташовуватися наприкінці тематичного блоку, підблоку, групи, підгрупи. Іноді міні-словники трапляються у структурі конкретного діалогу. Вони формують фрази, які є найтиповішими і найдоречнішими у тій чи іншій комунікативній ситуації.

Найбільш розгалуженим є ситуативно-тематичне наповнення *широкопрофільних* розмовників.

Вузькопрофільні (професійні) розмовники добирають лексеми відповідно до профілю, спеціальності, якій присвячений цей розмовник.

Туристичні розмовники-мінімуми мають обмежену кількість тем. Це, як правило, теми, що пов'язані з тими ситуаціями, які виникають під час подорожування, наприклад: „Паспортний контроль”, „В готелі” та ін.

У багатьох розмовниках трапляються ще й коментарі. *Коментар* – це: 1) пояснен-

ня, тлумачення до якого-небудь тексту; 2) роз'яснювальні або критичні зауваження з приводу яких-небудь подій, явищ [3: 444]. Часто коментарі містять довідкову інформацію про країну, її історію, звичаї, особливості національної кухні, національну культуру та ін. Специфіка коментарів у розмовниках залежить від кількох чинників: а) мовного матеріалу, який представлений у розмовниках; б) інтенцій авторів розмовників та ін.

За **вмістом інформації** коментарі поділяємо на:

- а) *власне мовний (фонетичний, граматичний, лексичний) коментар*. Цей коментар розташований здебільшого у вступній статті і містить коротку інформацію ;
- б) *країнознавчий коментар*. Цей коментар трапляється у структурі новочасних розмовників. Він дає змогу довідатися більше про країну, її мешканців, особливості їхнього життя [4];
- в) *лінгвокраїнознавчий коментар*. У розмовниках його використовують вкрай рідко.

За **обсягом інформації** коментарі поділяємо на:

- а) *коротка ремарка* – невелике зауваження, що має на меті уточнити те чи інше поняття, доповнити його;
- б) *типовий коментар* – пояснення певних реалій подій і явищ, що трапляються у структурі розмовника і потребують додаткових пояснень. Обсяг коментарю – одне чи кілька речень;
- в) *розлогий коментар* – відрізняється від попереднього обсягом – понад три речення.

Розмовники – це посібники, що займають особливе місце у контексті міжкультурної комунікації. Вони фіксують значний обсяг інформації про різноаспектне життя певної країни. Розподіл матеріалу на окремі тематичні групи, підгрупи, блоки, підблоки дозволить користувачу швидко віднайти важливу і необхідну інформацію.

Залучення розмовників до навчального процесу допоможе у вивченні тієї чи іншої іноземної мови, подолає комунікативні незручності та увиразнить мовлення студентів-іноземців.

-
1. Англо-український розмовник (English-Ukrainian Phrase-Book) / Сост. І.І. Борисенко, Л.М. Медведева. – К., 1980. – 119 с.
 2. Английский в дорогу и на каждый день (English for journey and for each day). Приложение: Художественные впечатления (краткий словарь признаков характера). – Выпуск 1. (Использованы некоторые рубрикации и элементы конструкций „Русско-английского разговорника”. – М., 1992) / Сост. В.Г. Ражников, Т.М. Котельникова. – М., 1991. – 105 с.
 3. Великий тлумачний словник сучасної української літературної мови / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. – К., 2003.
 4. Иллюстрированный русско-французский разговорник-путеводитель / Сост. Б. Рикс, Л.Р. Лалори. – М., 2001. – 128 с.
 5. История русской лексикографии / Отв. ред. Ф.П. Сороколетов. – СПб., 2001.
 6. Карманный итальянско-русский словарь / Сост. Г.А. Красова, Г. Дзаппи. – М., 1991. – 351 с.
 7. Левченко Г.А. Словарь-разговорник в России: типологический и социологический аспекты // Автореф. дис... канд. наук. – М., 2007.

8. Левченко Г.А. Словарь-разговорник в России: к вопросу об истории жанра // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – №3. – С. 145–156.
9. Німчук В.В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. – К., 1980.
10. Разговорник для работников торговли (на русском, английском, немецком, французском языках) / Сост. Н.К. Бабенко, Н.С. Лапань, А.Г. Латыгина. – К., 1980. – 143 с.
11. Разинкина Н.М. Стандартные фразы повседневного общения. Русско-английские соответствия. – М., 2003. – 222 с.
12. Розмовник українсько-англійський / Укл. І.П. Масюченко. – Донецьк, 2006. – 288 с.
13. Русско-английский разговорник / Сост. А.Г. Гладких. – М., 2005 – 16 с.
14. Русско-английский разговорник для путешественников (Traveller's Guide) / Сост. Л.П. Евкина, Р.А. Душацкий. – Днепропетровск, 1991. – 60 с.
15. Русско-греческий и греческо-русский разговорник. /Сост. В.Г. Соколюк. – 5-е изд. – Ростов-на-Дону, 1999. – 608 с.
16. Русско-французский разговорник / Сост. С. Александрович, А. Жано. – Минск, 1999. – 239 с.
17. Словник української мови: В 11т. – К., 1970–1980.
18. Тимошик Г. Жанр розмовника у контексті міжкультурної комунікації (на матеріалі „Есперантсько-українського розмовника” О. Королевича) // Матеріали науково-практичної конференції „Есперанто у ХХІ столітті: стан і перспективи розвитку. До 100-річчя книги Михайла Юрківа „Підручник міжнародного язика ЕСПЕРАНТО” 29–30 червня 2007 року. – Тернопіль, 2007. – С.78 – 82.
19. Українсько-англійський розмовник / Сост. Л.Г. Левчук, Л.Л. Штойко. – 4-е вид. доп. – К., 1988. – 215 с.
20. Українсько-англійський розмовник (на шкільні і побутові теми) (Ukrainian- English Conversation Book) / Укл. М.Ф. Харитоновна. – К., 1961. – 155 с.
21. Українсько-англійсько-японський розмовник /Укл. А. Медведів. – Львів, 2005. – 204 с.
22. Українсько-македонський і македонсько-український розмовник / Укл. О.С. Онищенко, Б. Ростовські, В.М. Русанівський. – К., 2005. – 286 с.
23. Учїться по-англїйськи! (Learn English!). Українські-англїйські розмови для емігрантів (Ukrainian- English Coversation for emigrants). – Львів, 1927. – 202с.
24. Bilder-Worterbuch zur Verständigung ohne Sprachkenntnisse deutsch-ukrainisch. Образковий слівник для порозуміння без знання мови німецько-український. – Breslua. – 48 с.

GENRE OF THE PHRASEBOOK IN LINGO-COUNTRY STUDIES

Halyna Tymoshyk

Ivan Franko National University of L'viv

Genre of the phrasebook occupies a special place in the process of foreign space mastering. Typical models of communication, which allow a foreign speaker to manoeuvre in communication dimension of a language being mastered by him/ her, are represented

Key words: phrasebook, vocabulary-phrasebook, communication, comment (lingual, lingual area studies, area studies).